

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Сучасні
літературознавчі студії**

**Contemporary
Literary Studies**

**ЛІТЕРАТУРНІ
ВИМІРИ ВИДОВИЩНИХ
ФОРМ КУЛЬТУРИ**

**LITERARY DIMENSIONS OF
LUDIC AND SPECTACULAR
CULTURAL FORMS**

Збірник наукових праць

Collection of Scholarly Essays

Випуск 14

Issue 14

Засновано у 2005 р.

Київ – 2017

Олександра ВІСИЧ МЕТАДРАМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ БЛАЗНЮВАННЯ В ДРАМАТУРГІЇ МИКОЛИ КУЛІША	125
Наталія ВИСОЦЬКА “ШЕКСПІРІЗАЦІЯ” АМЕРИКАНСЬКОГО ЗАХОДУ: СУЧАСНІ РЕЦИКЛЮВАННЯ	135
Анна ГАЙДАШ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕРОНТОГЕНЕЗУ В АНТИЧНІЙ КОМЕДІЇ: ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ЕЙДЖИЗМУ	147
Оксана ГОЛЬНИК ТЕКСТУАЛІЗАЦІЯ ВЕРТЕПУ В РОМАНІ В.ЄШКІЛЄВА “ІМПЕРАТОР ПОВЕНІ”	158
Ірина ГОРЕНКО ПАРОДІЙНИЙ ДИСКУРС У РОМАНІ ІШМАЕЛЯ РІДА “ПОЛІТ ДО КАНАДИ”	169
Леонід ЗАКАЛЮЖНИЙ СУЇЦИД ЯК РЕАЛІТІ-ШОУ У П'ЄСАХ “САМОГУБСТВО САМОТНОСТІ” НЕДИ НЕЖДАНОЇ ТА “ЗАЧАРОВАНІ ПОТВОРИ” СЕРГІЯ ЩУЧЕНКА	177
Вікторія ІВАНЕНКО ЖІНКА ЯК ТРЮК У РОМАНІ АЛАСДЕРА ГРЕЯ “БІДОЛАШНІ” (POOR THINGS, 1992)	188
Євгенія КАНЧУРА МАСКА КЛОУНА – ОБЛИЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ (На матеріалі циклу Террі Пратчетта про Дискосвіт)	197
Таміла КИРИЛОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ КЛОУНА В РОМАНІ ГЕНРІХА БЕЛЛЯ “ОЧИМА КЛОУНА”	207
Наталія КОВТОНЮК РУЙНУВАННЯ КОЛОНІАЛЬНИХ СТРУКТУР В АНДЕГРАУДНІЙ ТВОРЧОСТІ А. МУХАРСЬКОГО	218
Світлана КОЧЕРГА ТОПОС ЦИРКУ В ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	229

Наталія КРИНИЦЬКА ОБРАЗ МУЛА У ЦИКЛІ АЙЗЕКА АЗІМОВА “ЗАСНУВАННЯ”: ТРИКСТЕР ЯК ЕЛЕМЕНТ ХАОСУ	240
Ірина КУДРЯВЦЕВА НИЗОВІ ФОРМИ КУЛЬТУРИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ПИСАТЕЛЕЙ ЮГА США ХХ ВЕКА: СОЦИАЛЬНЫЙ, НРАВСТВЕННЫЙ, ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТЫ	252
Галина ЛЕВЧЕНКО ТРЮК, АТРАКЦІОН І ГРОТЕСК У ПОЕТИЦІ РОМАНУ ЮРІЯ ВИННИЧУКА “ТАНГО СМЕРТІ”	264
Ірина ЛЕТУНОВСЬКА КОНЦЕПТ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ В ПРОЗІ ДАГЛАСА Р. ХОФШТАДТЕРА: “ТЕДЕЛЬ, ЕШЕР, БАХ: ЦЯ БЕЗКІНЧНА ГІРЛЯНДА”	276
Микола ЛІПСІВІЦЬКИЙ ПОЛІТИЧНО-САТИРИЧНІ РЕВЮ ЕРІКИ МАНН У “ТІФЕФФЕРМІОЛЄ” 1930-Х РР.: ЛІТЕРАТУРНЕ КАБАРЕ ПРОТИ НАЦИЗМУ	286
Борис НІКОЛАЄВ ГРА-ЗМАГАННЯ “ЕРОС-ТАНАТОС” У П'ЄСАХ ФРАНЦУЗЬКОГО АВАНГАРДУ НА АНТИЧНО-МІФОЛОГІЧНУ ТЕМАТИКУ	298
Світлана ОЛІЙНИК ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ В ФАНТАСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	310
Тетяна ОСТАПЧУК ГЕТЕРООБРАЗ УКРАЇНЦЯ В РОМАНІ Д. ТАРТТ “ЩИГОЛЬ”: СТЕРЕОТИПИ ТА НОВАТОРСТВО	321
Любовь ПЕРВУШИНА СКУЛЬПТУРА В РОМАНЕ ДОЙНЫ ГАЛИЧ БАРР “ДОМ РАЗБИТЫХ ЗЕРКАЛ”	332
Ярослав ПОЛІЩУК КАРНАВАЛІЗАЦІЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЖИТТЯ В РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРИЗМІ	343

6. Haywood Ch. *Negro Minstrelsy and Shakespearean Burlesque* / Charles Haywood // *Folklore and Society. Essays in Honor of Benj. A. Botkin.* — Hatboro, Pennsylvania: Folklore Associates, 1966. — P. 77-92.
7. Koon H.W. *How Shakespeare Won the West: Players and Performances in America's Gold Rush, 1849-65* / Helene Wickham Koon. — Jefferson, N.C.: MacFarland & Co, 1989. — 177 p.
8. Levine L. *Highbrow/Lowbrow. The Emergence of Cultural Hierarchy in America* / Lawrence Levine. — Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1988. — 306 p.
9. MacMinn G. *The Theatre of the Golden Age in California* / George MacMinn. — Caldwell: Caxton Printers, 1941. — 529 p.
10. Mayer D. Review: 'Koon H. W. *How Shakespeare Won the West: Players and Performances in America's Gold Rush, 1849-1865* / David Mayer // *New Theatre Quarterly.* — Vol. 11, issue 42, May 1995. — P. 196.
11. Nelson R. *How Shakespeare Won the West* / Richard Nelson. — N.Y.: Broadway Play Publishing, 2010. — 86 p.
12. *Shakespeare in America* [Електронний ресурс] — Режим доступу до видання: <http://www.shakespeareinamericancommunities.org/education/shakespeare-america>
13. Shapiro J. Introduction / James Shapiro // *Shakespeare in America. An Anthology from the Revolution to Now* / J.Shapiro [ed]. — N.Y.: The Library of America, 2014. — P. xix-xxxi.
14. Sturgess K. *Shakespeare and the American Nation* / Kim Sturgess. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2004. — 246 p.
15. Turner, F.J. *The Significance of the Frontier in the American History.* A paper read at the meeting of the American Historical Association in Chicago, 12 July 1893 [Електронний ресурс] / Frederick Jackson Turner. — Режим доступу до видання <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf>
16. Vaughan A. and V. M. *Shakespeare in America* / Alden and Virginia Mason Vaughan. — N.Y.: Oxford Univ. Press, 2012. — 220 p.
17. Ziegler G. *American Appropriation Through the Centuries* / Georgianna Ziegler // *Shakespeare in Our Time. A Shakespearean Association of America Collection* / D.Callaghan, S.Gossett [eds]. — L. — N.Y.: Bloomsbury, 2016. — P. 229- 235.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕРОНТОГЕНЕЗУ В АНТИЧНІЙ КОМЕДІЇ: ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ЕЙДЖИЗМУ

Анна ГАЙДАШ

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті доводиться, що репрезентації літнього віку в античній драматургії формує підвалини ейджистської свідомості. На матеріалі обраних комедій Аристофана, Менандра, Плавта і Теренція показано, як в контексті сімейно-побутової тематики аттична і римська комедії розробляють як стереотипні, так і індивідуальні образи геронтогенезу. Часто це персонажі збірного типу із надмірно гіпертрофованою негативною рисою дійової особи. Так, хлібороб Стрепсиад, відлюдник Кнемон, скупий Евкліон та інші утворюють геронтогрупу, в якій літній вік репрезентований амбівалентно.

Ключові слова: літній вік, упередження про старість, антична комедія, геронтогрупа, міжпоколінневий конфлікт.

В статье изучается, как конструирование пожилого возраста в античной драматургии формирует основы эйджистского сознания. На материале избранных комедий Аристофана, Менандра, Плавта и Теренция показано, как в контексте семейно-бытовой тематики аттическая и римская комедии разрабатывают как стереотипные, так и индивидуальные образы геронтогенеза. Часто это персонажи сборного типа с чрезмерно гипертрофированной отрицательной чертой действующего лица. Так, земледelec Стрепсиад, отшельник Кнемон, скупой Евклион и другие образуют геронтогруппу, в которой пожилой возраст представлен амбивалентно.

Ключевые слова: пожилой возраст, предубеждения против старости, античная комедия, геронтогруппа, межпоколенческий конфликт.

The article studies the models of elderly representations in the Classical comedy which spur formation of the ageism. In the selected comedies of Aristophanes, Menander, Plautus and Terence, both stereotyped and individual portrayals of late adulthood are developed in the family context. The senior dramatis personae are often generalized characters with an overly exaggerated negative trait. Yet the gerontological group consisting of farmer Strepsiades, the Grouch, avaricious Euclio and others form ambivalent view of old age.

Key words: late adulthood, prejudices toward senescence, the Classical comedy, ageism, intergenerational conflict.

Зі збільшенням середньої тривалості життя людини вивчення процесів старіння та особливостей геронтогенезу (періоду пізньої зрілості) постає актуальною проблемою у XXI ст. Замовчувана раніше тема старості ставить чимало запитань і викликів для сучасних дослідників різних сфер людської діяльності. Геронтологія – наука, що професійно аналізує процеси старіння та літнього віку в контексті медицини, біології, психології та соціології. Комплексні дослідження пізньої зрілості визначають явище ейджизму, яке вперше сформулював американський геронтолог Р. Батлер як *“процес систематичної стереотипізації та дискримінації людей похилого віку”* [15, с. 35]. Зауважимо, що наприкінці XX ст. формується галузь літературної геронтології, в рамках якої розглядаються репрезентації «третього віку» та аналізуються вияви ейджистських практик у художніх творах. У результаті упередженого ставлення суспільства до старших поколінь, пише Р. Батлер, молодші генерації поступово асоціюють літніх людей з іншими та *“перестають ототожнювати представників пізньої зрілості з людьми”* [15, с. 35].

Б. Байзевей вважає страх старіння передумовою формування ейджизму. Страх старіння деконструє взаємини між молодими та літніми людьми [16, с. 340] через приховану стереотипізацію і упередження або *“імпліцитний ейджизм”* [19, с. 50]. Дослідники вказують, що дискримінація пізньої зрілості завжди була присутня в історії західної цивілізації [16, с. 339; 9, с. 44], а ейджистським стереотипом – дихотомію молодість/старість [17]. Гіпотезуємо, що у красному письменстві цей стереотип закладається у часи становлення жанру комедії в творчості Аристофана. Де Бовуар вбачає витoki міжпоколінного конфлікту у світовій та давньогрецькій міфологіях, зокрема згідно з гесіодівською *“Теогонією”* промовистими прикладами філософ вважає повстання сина Кроноса проти батька Урана та у свою чергу скинення з трону Кроноса власним сином Зевсом. Якщо антична трагедія, пише С. де Бовуар, конструє образ старої людини як суб'єкта та у своїх репрезентаціях літні дійові особи (цар Едіп або Тіресій) існують заради себе [14, с. 104], то давньоаттична комедія представляє персонажів похилого віку як об'єкти [14, с. 105]. У творах батька античної комедії Аристофана пізня зрілість маргіналі-

зована. Французька вчена стверджує, що акцент у *“Хмарах”*, *“Осах”*, *“Лісістраті”* та *“Плутосі”* зроблений на викритті старечих помилок та дивацтв. Для комедіографа старість стає джерелом гумору. Побіжний огляд де Бовуар спонукає до глибшого вивчення репрезентацій геронтогенезу, що формують підвалини ейджистської свідомості в комедіях античних драматургів. Відтак, метою цієї розвідки є визначення особливостей дискурсу старіння в античній комедії. Зокрема завданнями статті є встановлення парадигмальної зміни у ставленні до пізньої зрілості та виявів дискримінації старості на матеріалі античної комедії (у деяких комедіях Аристофана, Менандра, Плавта та Теренція).

У центрі комедії Аристофана *“Хмари”* – система стосунків старого селянина Стрепсіада (протагоніста) із дійовими особами молодших вікових груп. Пізня дорослість у комедії Аристофана експонується міжпоколінним конфліктом, який і є сюжетною лінією комедії: літній селянин Стрепсіад прагне позбавитися боргів, в яких винен його дорослий син Фідіппід. Зав'язка вказує, що старша досвідченіша людина намагається вирішити проблему молодшої людини, що призводить до комічних ситуацій. З одного боку, спостерігаємо активну стратегію старіння – Стрепсіад стає учнем:

*Та й я ж, упавши, довго не лежатиму.
Богам ось помолюся й сам учитися
Подамся зараз до тієї думальні.
Ох, як старому, дляому забудькові
Отих словесних тонкощів навчитися?* [3].

Називаючи себе *“старим, длявим забудьком”*, Стрепсіад формує ейджистський стереотип. Подібний та інші приклади самостереотипізації протагоніста частотні у *“Хмарах”*: Стрепсіад вважає власну забудькуватість вадою похилого віку: *“Лиш од старості / Відразу й забуваю все, що вивчу я”* [3]. І вчитель селянина, філософ Сократ, називає Стрепсіада *“старим забудьком, несусвітним йолопом”*, глузує з нього: *“Замість очей в тебе, видно, гнилі кабачини”, “Ну, і дурень ти, справді. Увесь аж протух в забобонах часів допотопних!”* [3].

Методи навчання Стрепсіада включають попереднє тестування – випробування розуму, здібностей й пам'яті, в результаті яких

протагоніст постає неотесою, дурнем, йолопом й безпам'ятком: *“Зубрив якусь дрібницю, та вже й те забув, Не встигши навіть визубрити”* [3]. Неодноразово філософ та хор нарікають на неспроможність селянина навчатися, ставлячи під сумнів його когнітивні здібності: *“цілком очманів старий, явно схитнувся з розуму”* [3]. Сократ навіть погрожує відшмагати Стрепсіада. Загалом спостерігаємо зневажливе ставлення усіх дійових осіб (Сократа, хору, сина Фідіппіда) до літнього віку центрального персонажу і зокрема дискримінацію по відношенню до розумових можливостей Стрепсіада. Прагнення Сократа за допомогою хору витягнути все, що можливе, з літньої людини формує ейджистське ставлення вже у 423 р. до н. е.

Важливим з точки зору літературної геронтології є монолог Провідці хору Хмар у Великій Парабасі – вона вітає Стрепсіада за мужність братися за навчання, яке личить юності:

*Хай пощастить доля тому,
Хто в похилому віці
Прагне своє сиве чоло,
Наче юнак, квітом нових
Знань і наук тут прикрасить, -
Хоче здобути мудрість [3].*

Очевидно, що асоціація навчання з молодістю формує упередження щодо можливостей навчання у літньому віці в античній комедії. Згодом голос Провідці хору Хмар набуває авторської забарвленості (називає себе славним поетом) в аналізі попередніх комічних творів (зокрема “Марік” Евполіда) щодо несприятливих репрезентацій геронтогенезу, в яких старі б'ються палками, *“щоб прикрити пошлоту своїх безсоромних дотепів”* або п'яна стара баба танцює кордака [3].

Ейджистське ставлення до геронтогенезу ще рельєфніше виявляється у протиставленні поколінь у конфлікті Правого/Неправого у низці автономних епізодів. Передумовою метафізичної суперечки є прагнення Стрепсіада навчити свого сина кривді. За О. В. Литовською, ця колізія утворює додатковий субстанціональний конфлікт, а саме суперечності афінської дійсності, що неможливо вирішити через зіткнення старих і нових поглядів [6, с. 9-10]. Правий уособлює “старизну”, “старі часи

і звичай” та повагу до старших поколінь. Якщо епіррема вдягненого у простий одяг Правого видається епізодичним переглядом життя, що вихваляє ввічливе ставлення молоді до літнього віку, то антепіррема Неправого у модному платті філософа альязує на міжпоколінневий конфлікт у міфології, коли Зевс закував рідного батька у кайдани та при цьому не загинув. Таким чином, Неправий стверджує зневагу до старших, що згодом Фідіппід і практикуватиме на Стрепсіадові.

Так, через висміювання та зневагу Стрепсіад не осилує навчання. Словесні викрутаси Неправого переконують Стрепсіада віддати свого сина на навчання до нього, хоча хор Хмар і попереджає старого про помилковість цього рішення. Дійсно, невдовзі старий хлібороб шкодує про знання, отримані сином, хоча останньому вдається допомогти батькові. Спостерігаємо міжпоколіннєве протиставлення у кульмінаційній сварці батька з сином, що коментується хором. Хмари передбачають, що “нова” філософія сина підриває традиційні устої еллінського суспільства: *“Ми навіть горошинки не дамо тоді / За шкуру старіших”* [3]. Та Фідіппід доводить батькові, що він має право побити старого для його ж блага: *“<...> старі – подвійно діти, / Суворіше, ніж молодих, старих карати треба”* [3]. Зауважимо, що у сучасних дослідженнях віку, та в рамках літературної геронтології порівняння літнього віку із дитячим класифікується як ейджистська стереотипізація. Б.О. Гіленсон пише, що така неповага дитини до батька, як побиття, була для еллінів найтяжчим гріхом [4]. Де Бовуар стверджує, що Арістофан першим вводить мотив побиття літньої людини та знущання над нею в драматургію західної цивілізації [14, с. 105].

У фіналі комедії Стрепсіад висноує, що Хмари підбивали його та з помсти підпалює “думальню”. Наявні вияви самостереотипізації головної дійової особи комедії, який застосовує щодо себе епітети фізичної та когнітивної інволюції: старенький селянин або старий, дрявий забудько. Припускаємо, що подібні висловлювання відображають тенденцію літніх людей відповідати вже сформованим соціальним стереотипам пізньої зрілості у Давній Греції.

З одного боку, у “Хмарах” Арістофан стверджує ейджистський стереотип щодо неспроможності навчання у літньому віці на прикладі конструювання образу Стрепсіада. З іншого боку, комедіограф підтримує *“патріархальне виховання дідівських часів”* [5, с. 159] та демонструє нежиттєздатність філософії Неправого, непоштивої щодо пізньої зрілості.

Подібно до “Хмар” центральну колізію комедії “Оси” становить протиставлення дорослого сина та літнього батька. В обох комедіях ініціаторами конфліктів виступають дорослі сини. В експозиції “Ос” спостерігаємо фізичне та психологічне насилля – син Філоклеона замикає батька у будинку, наказує рабам спостерігати за ним та не дозволяти старому піти до суду. Перекоаний Дельфійським Аполлоном у тому, що йому треба бути суддею, старий афінянин Філоклеон проводить більшу частину свого життя на судових процесах. У конструюванні геронтологічного портрету літнього судолоба Аристофан використовує міф про втечу хитромудрого Одиссея від Циклопа: старий ховається під животом у барана. Хоча втеча не вдається, Філоклеон постає як спритна, винахідлива та сильна людина, що спростовує негативні стереотипи про літніх людей як хворих або безпомічних. На допомогу Філоклеону приходить хор Ос – таких самих старих присяжних судоловів, як і протагоніст.

Якщо в образі Філоклеона присутні ознаки індивідуального ейджизму, то геронтопортрет хору старих репрезентує колективний ейджизм. Літніх судоловів супроводжують хлопці, які їм освітлюють шлях. У цій сцені імпліковано ознаки фізичної інволюції (поганий зір), сформовано дихотомію молодість/старість та портрет геронтогрупи як об’єкта соціальної допомоги. Старі порівнюють себе із роєм ос, лютих та озлоблених, що додатково конструює негативний стереотип літнього віку. Корифей змальовує ганебну картину геронтогенезу.

Скільки лиха, скільки горя нам несе похилий вік!

Ось господаря старого живосилом двоє слуг

Відтягають, про минуле спогадати не хочуть <...> [2, с. 186].

У сюжетній лінії “Ос” син протагоніста постає урівноваженим персонажем, який, по-перше, доводить батькові недосконалість судової системи Афін; по-друге, відмовляє Філоклеона від судової діяльності; та нарешті запрошує старого до розваг, в результаті чого Філоклеон напивається та поводить ся вкрай розпусно. Фінальний танець Філоклеона завершує прикрий портрет геронтогенезу в комедії “Оси”.

Зауважимо, що літні чоловіки у загаданих вище комедіях демонструють активні стратегії старіння: Стрепсіад навчається; Філоклеон дослухається до сина та відмовляється від професійної діяльності. Хоча ані

Стрепсіад, ані Філоклеон не досягають бажаного, більше того, зазнають приниження, вони репрезентовані як динамічні персонажі, здатні адаптуватися до змін. Літні дійові особи Аристофана підривають традиційний ейджистський стереотип про нездатність пристосуватися до поворотів долі.

Комедії Менандра, створені в епоху еллінізму, акцентують сімейні відносини. У комедії “Відлюдник” протагоніст – старий селянин Кнемон. Перші згадки рабів про Кнемона в експозиції мають невтішний характер – “Безумець, навіжений, демоном лихим / Попутаний”; “Цей старий – / Злочинець справжній” [7]. На відміну від динамічних характерів аристофанівських Стрепсіада та Філоклеона, геронтопортрет Відлюдника сконструйований дещо статично – у форматі таких негативних стереотипів старості, як агресія по відношенню до інших дійових осіб, упертість, консервативність та нездатність сприймати чужу позицію. Водночас особливістю комедій Менандра вважається тонке психологічне змалювання дійових осіб [5, с. 165; 6, с. 12], що не є винятком у випадку із Кнемоном – у фіналі комедії ампула старого батька і відлюдника-буркотуна зазнає трансформації. Внаслідок свого спасіння протагоніст комедії визнає за гріх власну відлюдкуватість та вирішує долю нащадків у бажаний для них спосіб. Подібна зміна поведінки у пізній зрілості виглядає як театральна умовність, яку Аристотель у “Поетиці” вважає властивістю комедії. Античний мислитель пише, що провідною (розпізнавальною) рисою античної комедії є “намагання показати персонажів (людей) гіршими... від їх сучасників” [1, с. 3]. Твори з подвійними сюжетами, пише Аристотель, завершуються “для кращих і гірших дійових осіб (людей) не так, як ми того чекаємо” [1, с. 15]. Подібні фінали були зумовлені “невимогливістю театральної публіки, бо поети пристосовуються до глядачів, потурючи їм уподобанням” [1, с. 15]. Втім, позивна трансформація Кнемона у фіналі «Відлюдника» ставить під сумнів одну з ознак старіння – “ригідність людей третього віку, неготовність до зміни програми дій у відповідності до нових ситуаційних вимог” [12, с. 217]. Слід зауважити, що при аналізі природи комічного Н. Фрай вирізняє частотний міжпоколінневий конфлікт між літніми батьками та молодими синами як рушійну силу в комедіях Менандра, Плавта та Теренція [18, с. 164]. Відтак, цільовою аудиторією античних комедіографів виявляється молодь, що, на думку Фрая, змушує старших людей відчувати небезпеку у репрезентаціях подібного протистояння не на

користь літнього віку [18, с. 164]. Спостерігаючи подібні тенденції у шекспірівських творах та навіть сучасному кінематографі, канадський дослідник підтверджує формування ейджистської свідомості в античній драмі.

Якщо в комедіях Аристофана та Менандра літні дійові особи виступають у ролі центральних персонажів, то в давньоримській традиції подібна тенденція відсутня, за винятком комедії Плавта “Скарб”. Де Бовуар зауважує: якщо у таких Плавтових комедіях, як “Bacchides” (“Вакхиди”), “Casina” (“Касина”) та “Mercator” (“Купець”) образи літніх чоловіків сконструйовані за моделлю хтивого старого батька, а літніх жінок неодмінно старими та сварливими, то у низці інших творів – “Скарб”, “Хвальковитий воїн”, “Pseudolus” (“Псевдолій”) та “Rudens” (“Мотузка”) репрезентації пізньої зрілості набувають позитивних конотацій, а саме шляхетності, щедрості, мудрості та бадьорості [14, с. 115-116]. Головним персонажем комедії “Скарб” є старий скупий Евкліон, скнарість якого зображена гіпертрофовано. Однак, зациклення Евкліона на раптово знайденому скарбі не дозволяє простежити риси вікової категорії пізньої зрілості. Крім того, вважається, що фінал твору, дописаний не автором, містить щасливу розв’язку із малоімовірною щедрістю головного персонажа. Натомість у комедії “Близнюки” другорядний персонаж, старий тесть протагоніста, у невеличкій промові скаржиться на фізичну інволюцію та моральну знемогу геронтогенезу [8, с. 602]. Важливо відзначити зневажливе ставлення до віку літнього персонажа у ряді реплік молодшої дійової особи [8, с. 607]. Таким чином, традиційний для давньоримської комедійної традиції образ старого набуває у Плавта ейджистського забарвлення. Разом із тим, де Бовуар переконана, що Плавтове конструювання літнього віку демонструє пошану до пізньої зрілості: його персонажі втрачають повагу у разі надмірного зловживання своїми повноваженнями або для задоволення своїх примх [14, с. 117]. Французька дослідниця вважає комедії Теренція більш дидактичними у плані моделювання літнього віку: на відміну від Плавта Теренцій “*прагне не висміяти, а застерегти старість*” [14, с. 117].

Теренцій збудував сюжетну лінію “Форміона” навколо потенційного шлюбу молодих дійових осіб. Влаштуванням події керує паразит Форміон, чие ім’я заявлене у назві комедії. Дискурс старіння репрезентований образами старого заможного рабовласника Деміфонта та літньої няньки Софрони. Зазначимо, що для останньої властива вікова самостереотипі-

зація: “*я стара, убога, невідома*” [11]. Виявляється, що син Деміфонта та його невістка Навсікрата, які за нинішньою віковою класифікацією є представниками середнього віку, відносять себе до категорії пізньої зрілості. Дізнавшись про подружню зраду чоловіка, Навсікрата передрікає собі нещасне майбутнє, оскільки, за її реплікою, “*Він уже тоді старий був, бо помірні всі старі*” [11]. Менш із тим, жінка прощає подружню зраду та запитує патріарха сім’ї:

*Деміфонте, чи тепер я більш для нього бажана?
Чи ти ручитися можеш, що цього не буде знов? [11].*

Питання зрілої жінки руйнують усталене упередження щодо відсутності інтимних стосунків у літньому віці.

Міжпоколінневий конфлікт у “Форміоні” пов’язаний із судовим процесом, як в “Осах” Аристофана. З одного боку, подібно до аристофанівського Філоклеона Деміфонт прагне з’ясувати заплутану сімейну ситуацію у суді. З іншого боку, в системі комедійних персонажів літній Деміфонт постає досвідченою, гідною та розумною особою, яка воліє оминати судові процеси. У ставленні інших персонажів до найстарішої дійової особи Деміфонта збережена поштивість, характерна для формування системи відносин персонажів попередньої драматичної традиції.

У сімейній комедії Теренція із промовистою назвою “Свекруха” половина дійових осіб визначена як геронтогрупа (два літніх подружжя), хоча протагоністом є молодий персонаж. У цій драмі спостерігаємо такі ейджистські маркери, як стереотипізація свекрухи (хоча образ Сострати є загалом позитивним) та самостереотипізація Лахета, який зауважує, що старість молодості огидна та краще старим звільнити шлях [10].

Російський дослідник античної драми В. Ярхо зауважує крайню полярність у встановленні вікових орієнтирів системи дійових осіб: так, дівчат у 14-16 років видавали заміж, тоді, як їхні матері зображувалися сивими старими. В. Ярхо також відзначає виразність імен літніх персонажів у комедіях Теренція: зокрема ім’я старого Деміфонта в комедії “Форміон” пов’язане зі словом “дем” (так називалися адміністративні одиниці в Аттиці), відтак, пише дослідник, люди похилого віку – споконвічні жителі, які постійно перебувають у своєму демі [13]. В іменах літніх жінок підкреслюється їх надійність: у “Свекрусі”

господиня будинку Сострата та годувальниця Софрона асоціюються з поняттям “збереження”, “порятунку”; Софрона означає “розумна”.

Висновуємо, що на матеріалі комедій Аристофана, Менандра, Плавта і Теренція конструювання літнього віку в античній драматургії формує підвалини ейджистської свідомості. Якщо еллінська трагедія репрезентує потужний зв'язок із міфологічною свідомістю та інкорпорує архетип мудрого старого як “вищий духовний синтез” (образ Тіресія у Фіванському циклі Софокла), то аттична і римська комедії розробляють переважно сімейно-побутову тематику та формують стереотипно невітні образи геронтогенезу. Часто це персонажі збірного типу із надмірно гіпертрофованою негативною рисою дійової особи. Так, хлібороб Стрепсіад, відлюдник Кнемон, скупий Евкліон та інші утворюють геронтогрупу, в якій літній вік репрезентований амбівалентно. Віддзеркалення гротескних зображень геронтогенезу античної комедії спостерігається у художніх текстах наступних культурно-історичних епохах (Расін, Мольєр, Шекспір, Шоу), у тому числі і в сучасній драмі у формі трагікомедій або творів театру абсурду (Е.Олбі, Т.Хау).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Поетика / Арістотель / Античні поетики / Упоряд. М. Борецький, В. Зварич. – К.: Грамота, 2007. – С. 1-37.
2. Арістофан. Оси / Комедії / Арістофан. – Переклад Володимира Свідзінського. – Харків: Фоліо, 2002. – С. 163-238.
3. Арістофан. Хмари [Електронний ресурс] / Арістофан // Фоліо. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/aristophanes_clouds_ua.htm
4. Гиленсон Б. История античной литературы. Книга 1. Древняя Греция. [Електронний ресурс] / Борис Гиленсон. – Режим доступу до видання: http://oldevrasia.ru/library/Boris-Aleksandrovich-Gilenson_Istoriya-antichnoy-literatury--Kniga-1--Drevnyaya-Gretsiya/76
5. Ковбасенко Ю. І. Антична література: навч. посіб. // Юрій Іванович Ковбасенко. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 204. – 256 с. – (3-тє вид., випр. та доповн.).
6. Литовська О. В. Комедія Аристофана як відкрита форма і становлення європейської комедійної традиції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.04 / Литовська Олександра Веніамінівна. – Сімферополь, 2013. – 20 с.

7. Менандр. Відлюдник [Електронний ресурс] / Менандр // Радянська школа. – 1968. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ae-lib.org.ua/texts/menander_dyscolus_ua.htm.
8. Плавт Т.М. Два Менехма / Античная драма / Тит Макций Плавт. – Перевод С. Радлова. – М.: изд-во «Художественная литература», 1970. – С. 557-626.
9. Старикова М.М. Стереотипы старости и старения / Мария Старикова / Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Серия: Социальные науки. – № 2 (22), 2011. – С. 43-50.
10. Теренцій. Свекровь [Електронний ресурс] / Теренцій // «Художественная литература». – 1985. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lib.ru/POEEAST/TERENCIJ/teren1_5.txt.
11. Теренцій. Форміон [Електронний ресурс] / Теренцій // Радянська школа. – 1968. – Режим доступу до ресурсу: http://ae-lib.org.ua/texts/terentius_phormio_ua.htm.
12. Тополь О.В. Філософія похилого віку: екзистенційний та соціокультурний вимір: дис. д-ра філософ. наук: 09.00.03 / О. В. Тополь; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2013. – 392 с.
13. Ярхо В. Предварительные сведения [Електронний ресурс] / В. Ярхо, Теренцій // «Художественная литература». – 1985. – Режим доступу до ресурсу: http://lib.ru/POEEAST/TERENCIJ/teren1_5.txt.
14. Beauvoir S. de. The Coming of Age / Simone de Beauvoir / Tr. By Patrick O'Brian. – N.Y.: W.W.Norton and Company, 1996. – 585 p.
15. Butler R. N. Why Survive? Being Old in America / Robert Neil Butler. – N.Y.: Harper and Row, 1975. – 512 p.
16. Bytheway B. Ageism / Bill Bytheway / The Cambridge Handbook of Age and Ageing. – ed. by Malcolm L. Johnson. – Cambridge: Cambridge UP, 2005. – P. 338-345.
17. Facts and Fictions About an Aging America [Електронний ресурс] // The MacArthur Foundation Research Network on an Aging Society. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.macfound.org/media/files/AGING-CONTEXTS-FACTFICTION.PDF>.
18. Frye N. Anatomy of Criticism. Four Essays / Northrop Frye. – Princeton: Princeton UP, 1987. – 383 p.
19. Levy B.R., Banaji M.R. Implicit Ageism // Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons. – Cambridge: The MIT Press, 2002. – P. 49-75.